

עומקא דפרשה

מחברת לחברותא או שיעור
עיתים קובעין

- ערב שבת שובה ז' תשרי תש"ע
- מצות אכילה בליל עיו"כ
- אכילת בשר בלילה

- אכילה בעיוה"כ מצד יו"ט
- מצות האכילה בעיו"כ
- שער הציון

פרשת האזינו - מצות אכילה בעיוה"כ

גליון
ס"ב

מצות אכילה בליל עיו"כ

הרב יוסף חיים הלוי בירנבוים

בגמ' בכתובות ה' א"ל אביי אלא מעתה יוה"כ שחל להיות בשני בשבת ידחה גזירה, שמא ישחוט בן עוף, וכו'. א"נ התם אית ליה רווחא הכא אית ליה רווחא וכו' רש"י אית ליה רווחא לשחוט בלילה שהסעודה אינה עד למחר. ידוע שהגר"א בסי' תר"ד הוכיח מרש"י זה דאין מצוה להרבות בסעודה בליל עיוה"כ, ויש שרוצים לומר דאין הכרח מרש"י זה דאפש"ל שס"ל לרש"י שבשר לא אכלו בליל עיו"כ [אף שבי"ט רגיל אכלו] אך בפשטות משמע כהגר"א. [ושו"ר שבספר בית הרואה כ' את הראיה מרש"י בכתובות והברכ"י כ' עליו דאינה ראייה כל עיקר] ובמפרש בנדרים משמע שבבילה כבר יש מצוה להרבות בסעודה דכ' שם במשנה קונם בשר שאינו טועם עד שיהא הצום אינו אסור אלא עד ליל צום וכו' המפרש "עד אותה לילה שיעום למחר ואותו הלילה מותר לאכול בשר", משמע שכבר מהלילה יש מצוה וכן ראיתי שד"ק בהעמק שאלה לנצי"ב קס"ט מהמפרש, וכן בשיח השדה ח"ג. אלא שהרש"ש שם רוצה לחדש דהמפרש קאי על שאר צומות ודרכן היה בלילה שקודם התענית להרבות בסעודה ולאכול בשר כדי שיקל עליהם התענית למחר ולפי דבריו אין ראייה מהמפרש שהמצוה מהלילה.

ובהערות להגריש"א שליט"א בכתובות כ' דלטעם דמצות אכילה כדי שיהא כח לצום [רש"י יומא פ"א: ריטב"א ר"ה ט, ר"ש יומא פ"ח סי' כ"ב, רבינו יונה שער ד' אות י', טור סי' תר"ד, המהר"ש מנוישטט מנהגים סי' ר"ד] מסתבר שאין להרבות מהלילה דזה לא מועיל, אך לטעם שזה יו"ט במקום האכילה ביו"כ שייך גם מהלילה ככל יו"ט מהלילה [טעם זה כ' רבינו יונה שם, ובבית יוסף סי' תר"ד, ובמנורת המאור אות רצ"ה].

ויש עוד טעמים למצות אכילה בשבלי הלקט סי' ש"ז כ' שמפני שאוכל יפה בעיוה"כ ובויה"כ מתענה קשה לו יותר עיניו וכו' המהרי"ט ח"ב או"ח סי' ח' מדעתיה, וכן הוא בתורה תמימה פרשת נח פ"ז פ"י, וכו' הערוה"ש תר"ד, ד' והוסיף דאין טעם זה סותר הטעם דהאכילה מסייעת לתענית דהגם דהצער של התענית קשה יותר מיהו הכוחות חזקים יותר לסבול התענית כשאכל מקודם אלא דצערן מרובה מההיפוך הפתאומי. ויתכן שלטעם זה ג"כ מהלילה יש כבר מצוה.

עוד טעם כ' רבינו יונה בשערי תשובה כדי להראות שמחתו בהגיע זמן כפרתו ותהיה לו לעצה על דאגתו לאשמותו ויגונותיו לעונותיו, ולטעם זה ג"כ יתכן מהלילה ויל"ע, [עוד דנים נפק"מ בין הטעמים בנשים דהא הוי מעשה"ג, וכן בחולה שאוכל ביוה"כ, והאם צריך לאכול כזית בכדאכ"פ].

ועיין בספר הנפלא בשבילי השמחה החדש להג"ר שמחה בונם ליבערמאן זצ"ל שהאריך בשיטות בטעמי מצוות האכילה שהעלה בידו י"א טעמים [ויש"ל דבדבריו שיתכן שחלקם מתכוונים לאותו דבר]. ובתחילת הסימן בהערה ב' כ' דאע"פ שנפסק שלא דרשינן טעמא דקרא [רמב"ם פ"ג מלוה ומלוה ה"א, טוש"ע סי' צ"ז סי"ד גבי ממשכן בגד אלמנה] מ"מ מצות אכילה בעיוה"כ כ' הכס"מ פ"ג מנדרים ח' דהוי מדרבנן וכן בשו"ע סי' תק"ע ס"ג כ' שהוי מדרבנן אך סיים שמדברי הרמב"ם משמע שהם של תורה, וא"כ אם זה מדרבנן ודאי דרשינן טעמא, ואם מדאורי' אף שלא דרש"י טעמא, מ"מ "להחמיר" שפ"י דרשינן טעמא דקרא כמב' בשו"ת חת"י יו"ד סי' רנ"ד ד"ה אבל, [ולהלכה דעת המ"א והמ"ב דהוי דאורי'].

ולהלכה דעת היד אפרים והגר"א שהמצוה לאכול בעיוה"כ הוא רק ביום ולא בלילה שלפניו וכ"ד הגר"ח פלאגי' במועד לכל חי סי' ט"ז אות יד', והמנח"ח שי"ג, והמקו"ח לחו"י, והערוה"ש. ודעת המג"א בשם השל"ה שמהלילה מתחיל המצוה, [וכ' שבמקומות שלא מרבים בסליחות באשמורת בעיו"כ גם הלילה יו"ט ומותר לאכול בשר גם למי שנוהג לא לאכול בשר ביום שאומרים תחנון אך במקומות שמרבים בסליחות לא הוי מהלילה]. וכן דעת הפר"ח שכ' ומלת בערב צריך לפרושי דקאי אערב תשעה, וכ"ד הא"א מבוטשאטש שהמצוה מהלילה [ובספר החיים להגר"ש קלוגר פעם כ' שמהלילה ופעם כ' שאין מצוה מהלילה], ובמ"ב מובא השל"ה הנ"ל שחילק בין מקומות שמרבים בסליחות למקומות שלא, ולכו"ע עיקר הריבוי הוא ביום.

אכילת בשר בלילה לנוהג שלא לאכול בשר

הרב אליעזר פוזן

במ"א סי' תר"ב סק"א הביא בשם של"ה, הנוהגים שלא לאכול בשר כי אם ביום שא"א תחנון, או במקומות שאין אומרים סליחות באשמורת, א"כ גם הלילה יו"ט ומותר לאכול בשר בלילה, ובמקומות שמרבין באשמורת בסליחות א"כ לא מחזיקים הלילה ליו"ט ואסור לאכול בשר בלילה, וכתב המ"א, ומ"מ צ"ע דהא בכל פעם שמחזיקין הלילה ליו"ט אין נופלין במנחה שלפניו, והכא נופלין, ש"מ דאין מחזיקין הלילה ליו"ט, ולכן נ"ל דדוקא מי שאוכל בלילה ממש, אבל אם אוכל קודם צאת הכוכבים לא יאכל בשר אע"ג דהתפלל ערבית, עכ"ל.

ודברי המ"א דכ' דכל היכא דנופלין במנחה שלפניו לא מיקרי יו"ט, הוא מבואר ג"כ בסי' תצ"ג בבה"ט ס"ה דלהנהגין שאומרים תחנון ביום ל"ב במנחה אסור להסתפר עד יום ל"ג בבוקר, ולאותן שא"א תחנון במנחה מותר להסתפר כבר בליל ל"ג דהא בהא תליא, ע"ש.

אך יש לעיין מש"כ כאן המ"א דבלילה מותר, דהא ממ"נ אי לא הוי יו"ט כיון דאומרים תחנון במנחה שלפניו א"כ הו"ל למיסר כל הלילה.

ונראה לומר, דהנה הביא בשם השל"ה דלהנהגים לא לאכול בשר כ"א ביום שא"א תחנון או במקומות שא"א סליחות באשמורת, א"כ גם הלילה יו"ט, ע"כ, ומדחלקינהו לתרי בבי משמע דמה שכ' ברישא דבנוהג לא לאכול כ"א ביום שא"א בו תחנון מותר אפי' במקומות שאומרים סליחות באשמורת, ומבואר דיש כאן ב' מנהגים, (א) אלו שאין אוכלים בשר כ"א ביום שא"א בו תחנון, (ב) יש כאלו שנהגו לאסור אפי' ביום שא"א תחנון ורק התירו היכא דהוי יו"ט גמור ובשניהם מותר בלילה, והיינו מש"כ בחלוקה השניה של הרישא במקומות שאין אומרים סליחות באשמורת דא"כ גם הלילה י"ט, ובסיפא ג"כ מש"כ השל"ה דבמקומות שאומרים סליחות באשמורת לא הוי יו"ט, היינו בנוהג שלא לאכול כ"א ביו"ט אסור לאכול בליל עיה"כ.

וע"ז הק' המ"א דמש"כ ברישא דבמקום שא"א סליחות באשמורת מותר לאכול משום דהוי יו"ט, הא לדידן אין אומרים סליחות באשמורת, אבל מ"מ אומרים תחנון במנחה שלפניו, וא"כ מוכח דלא הוי יו"ט, וא"א להתירו מטעם דהוי יו"ט בלחוד.

ולכן כ' המ"א דדין של השל"ה הוא דין אמת אך לא מטעמו, ורק בנוהג לא לאכול כ"א ביום שא"א בו תחנון א"כ גם במנחה שלפניו א"א תחנון וא"כ גם אז מותר לאכול בשר, וא"כ עצם הדבר שאין אומרים סליחות באשמורת הוי זמן שא"א בו תחנון, וא"כ לא גרע ליל יוה"כ ממנחה שלפניו שאין אומרים בו תחנון, ולפ"ז יהיה מותר לאכול בשר, ומ"מ היינו דוקא בלילה ממש אבל לא בהתפלל ערבית, כיון דלא הוי משום דהוי יו"ט בפני עצמו אלא דהוי לפני יום של עיוה"כ, וכמו דפשוט לענין ער"ח דאם הוי אפשר להקדים להתפלל מנחה לפני חצות לא היה מועיל לפוטרו מתחנון כיון דער"ח גופא אינו אלא משום סמוך ליו"ט, אך אליבא דהשל"ה לכאורה יהיה מותר אפי' אם רק התפלל ערבית, דעצם הדבר שא"א סליחות מראה דהוי יו"ט.

הרב יצחק לוי

בשו"ע (סימן תרד ס"א) כתב: "מצוה לאכול בערב יום הכיפורים ולהרבות בסעודה", ומלשון זה משמע שיש שני דינים שונים באכילה בעיזה"כ, א) (לאכול, ב) להרבות בסעודה, וצ"ב מה גדרן של שני הדינים.

ויסוד הדברים מבואר בטור ובי"ב ובפרישה בסק"ה, דבאמת יש כאן שני דינים, ויש גם נ"מ ביניהם. דין הראשון הוא מה"ת ונלמד בברכות (ח): מקרא דועניתם את נפשותיכם בתשעה לחודש, וכי בתשעה מתענין והלא בעשרה מתענין, אלא ללמדך שכל האוכל ושותה בתשיעי מעה"כ כאילו התענה תשיעי ועשירי, וטעם המצוה כתב הטור כדי שיוכלו להתענות ושלא יזיק להם העינוי. ומצד מצוה זו א"צ דוקא בשר, וגם סגי במה שמוכן גופנית לצום למחרת בלא עינוי יתירא.

אמנם מלבד מצוה זו שהיא מה"ת, נהגו עוד להרבות בסעודה, והטעם כתב הטור מפני שאנו בטוחים שהקב"ה יכפר על עוונותינו. ולשון הבי"ב, "מצוה להרבות בסעודה כדי להראות שנה ומקובל עליו יו"ט" והוא שמח לקראתו על שניתן כפרה לישראל, ומצד מנהג זה צריך לאכול דוקא עופות ודגים וכמו שמביא הטור המעשה מהמדרש על החייט שקנה דג יקר בעיזה"כ. וכ"כ בתוס' כתובות (ה) דבעיזה"כ היו מרבין בעופות ובדגים כדמשמע בב"ר פ"א גבי ההוא חייטא "משום דהוי יום סליחה וכפרה".

ובבית יוסף הוסיף, דמה"ט מעיקר הדין היה צריך לכבד את יו"ט כעצמו במאכל ובמשתה כדרך שמכבדין שאר יו"ט, אבל כיון שאי אפשר צריך לכבדו ביום שפנינו. ומבואר דסעודה זו היא משום **כבוד יו"ט**. והנה בעיזה"כ אין אומרים תחנון ולמצח ומזמור לתודה, וממעטין בסליחות, כמבואר בשו"ע (סי' תרד ס"ב), וכתב המ"ב הטעם משום **דנוהגין לעשותו קצת כמו יו"ט**. והטעם הוא כנ"ל, משום שלמחרתו ניתן כפרה לישראל.

והנה בחולין (פג) תנן בארבע פרקים בשנה [שדרך ישראל לעשות סעודות, וסתם הלוקח בהמה אינו לוקח אלא לשוחטה מיד], המוכר בהמה לחבירו צריך להודיעו אמה מכרתי לשחוט, בתה מכרתי לשחוט, [כדי שלא ישל הקונה באותו ואת בנן], ואלו הן וכו', וכדברי ריה"ג אף ערב יו"ט בגליל. ומבואר דנחלקו ת"ק וריה"ג אם אכלו בשר בהמות בעיזה"כ. וכתבו בתוס' שם ובכתובות שם, דאף לדין דקיי"ל (עיין יו"ד סימן טז ס"ו) שלא כריה"ג ואין נוהגים לאכול בשר בהמה, מ"מ אוכלין בשר עופות ודגים, וצ"ב מה שורש מחלוקת ריה"ג ורבנן.

והנראה בזה, דנחלקו ביסוד מצות אכילה [דאורייתא] בעיזה"כ, ובהקדם דברי הגמ' בחולין (קלג) דמבואר שם שאביי נמנע מלקחת מתנות כהונה משום שהצנועים מושכין ידיהן, חוץ מעיזה"כ כדי להחזיק עצמו ככהן, וכתב בתוס' שם, שמה שלקח דוקא בעיזה"כ, משום **"שיום טוב הוא** כדאמר לעיל (פג), ומתנות מרובות וכהנים מתאספים, ואילו לא היה נוטל היו אומרים שאינו כהן", וצ"ע דהרי בדף (פג) מבואר דרק לריה"ג אכלו בשר בהמות ולא לרבנן, וצ"ל שבמקומו של אביי נהגו כריה"ג, ועכ"פ מבואר דטעמו של ריה"ג הוא משום דהוי יום טוב, וצ"ע היכן מצינו דעיוה"כ הוא יו"ט.

וע"כ נראה דריה"ג ס"ל דטעמה של מצות אכילה בעיזה"כ מה"ת אינו כמ"ש הטור מצד ההכנה לצום של מחר, אלא טעמו משום **דהוי יו"ט** משום שהוא יום סליחה וכפרה, וכעין זה כתב בשערי תשובה (ש"ד ס"ח), ונמצא דממצות אכילה גופא יליף ריה"ג שיום זה הוי יו"ט [לענין אכילה], וממילא מה"ת חייבין מצד שמחת יו"ט להרבות בו בסעודה, ואין מקיימין חיוב זה שהוא מעיקר הדין רק בבשר בהמה [כבכל יו"ט]. אבל הת"ק שחולק על ריה"ג [וקיי"ל כוותיה], ס"ל דחייב מה"ת אינו אלא מצד ההכנה לצום, ולכך א"צ מה"ת בשר כלל, אלא שנוהגין בו קצת מנהג של יו"ט לכבודו של יו"ט משום שהוא יום סליחה, ומצד זה נהגו לאכול רק עופות ודגים ולא בשר בהמה, ואדרבה יש קפיידא שלא לאכול בשר בהמה כמבואר במ"א (תרוס סק"ז) ובמ"ב שם.

והנה בשו"ת רעק"א (סימן טז) נסתפק אם נשים חייבות במצות אכילה בעיזה"כ, דמצד אחד יש לפוטרו משום דהוי מעשהז"ג, ומצד שני הרי המקור הוא מקרא דעניו ונשים חייבות בעינוי. ונכדו של רעק"א בשו"ת כת"ס (או"ח סימן קיב) כתב שזכה לפשוט ספיקו של זקינו מדברי המהרי"ל [מובא בד"מ ומ"א ומ"ב ולא ציין זאת], שנשאל על אשה אחת שנדרה שלא לאכול בשר ולא לשתות יין כל השנה חוץ משבת ויו"ט, וכתב דעיוה"כ הוי בכלל יו"ט, והוכיח מזה דפשוט לו דגם נשים בכלל המצוה.

ולא זכיתי להבין, הרי כוונת מהרי"ל רק משום דבלשון בני אדם נקרא יום זה יו"ט, וכמש"כ במ"ב להדיא, ושפיר י"ל דנקרא יו"ט משום שא"א בו תחנון וכו', ואין ראייה שנקרא כן מצד האכילה. ועוד, שלפי דברינו אין קשר בין המנהג להרבות בו בסעודה שאינו חיוב מעיקר הדין, להחייב מה"ת לאכול בעיזה"כ, ושפיר י"ל דגם נשים נוהגות להרבות בסעודה מפני שגם להם יש סליחה וכפרה ביו"ט, אבל מצות אכילה שהיא מה"ת י"ל שאין להם משום דהוי מעשהז"ג.

הרב יצחק פלדמן

כ' השו"ע (סי' תר"ד סעיף א') וז"ל: מצוה לאכול בערב יום הכיפורים ולהרבות בסעודה. ומקור הדין הוא מגמ' (ברכות ח): כתיב ועיניתם את נפשותיכם בתשעה לחודש בערב וכי בתשעה מתענין והלא בעשרה מתענין אלא לומר לך שכל האוכל ושותה בתשיעי מעלה עליו הכתוב כאילו מתענה תשיעי ועשירי. ובמצוה זו נאמרו כמה טעמים.

רש"י (ברכות ח: ד"ה מעלה, יומא פא: ד"ה כל) הטור (סי' תר"ד) המאירי בברכות (ח: ד"ה כל) הרא"ש ביומא (פרק ח' סי' כ"ב), רבינו יונה בשערי תשובה (שער ד' אות י') כתבו דהטעם הוא כדי שיוכל להתענות ולא תזיק התענית לגוף. וזה לשון הרא"ש (שם): הכינו עצמכם בתשעה לחודש להתחזק באכילה ובשתיה כדי שתוכלו להתענות למחר להראות חיבתו של המקום ב"ה לישראל, כאדם שיש לו ילד שעשועים וגזר עליו להתענות יום אחד וצויה להאכילו ולהשקותו ערב יום התענית כדי שיוכל לסבול, כך הקב"ה מכל ימות השנה לא צויה לישראל להתענות אלא יום אחד לטובתן לכפר על עוונותם והזהירם לאכול ולשתות ערב התענית.

רבינו יונה (שער ד' אות ח') כתב דהטעם הוא להראות שמחה בהגיע זמן כפרתו. ובאות ט' מביא רבינו יונה עוד טעם, דבשאר ימים אנחנו קובעים סעודה לשמחת המצוה, וכיון שהצום ביום הכיפורים נתחייבנו לקבוע סעודה על שמחת המצוה בערב יום הכיפורים. והשתא נבוא לבאר בסייעתא דשמיא כמה דברים התלויים בזה המחלוקת.

א. נחלקו האחרונים האם מצות האכילה **מתחילה מהלילה**, או רק מהיום, השל"ה במס' יומא כתב דהמצוה מתחילה מהלילה, אמנם בערוך השולחן (תרד ה') ובמקור חיים (תרד) כתבו שמצות האכילה מתחילה מהיום, וראייתם מגמ' כתובות (ה). ותליא בה"ל דלטעם שלא יזיק הצום לכאן אין ענין להתחיל מהלילה משום שאינו מועיל לצום, וכן כתב שו"ת דברי שלמה (ח"ג סי' רלו), וכן לטעם שמחת מחילת עוונות, אמנם לטעם שמחת יו"ט לכאן יש ענין להתחיל לאכול מהלילה כמו שבכל יו"ט מתחילים מהלילה.

ב. בשו"ת משנה הלכות (ח"ג סי' קעו) דן **בחולה** שאוכל ביום הכיפורים האם יש עליו מצוה לאכול בערב יום כיפור, דמצד הטעם של שמחת יו"ט לכאן יש מצוה. אמנם ראיתי מביאים דיש לדון שלכאן היות והוא אוכל בעשירי הוא יכול לקיים סעודת יו"ט ביו"ט עצמו, או דילמא הואיל וקבעו חז"ל את סעודת יום כיפור בעירוי"כ אזי אמרינן לא פלוג וגם מי שאוכל ביו"ט חייב לקיים סעודת יום כיפור בערב יו"ט. ולפי הטעם שהוא להראות שמחה בזמן כפרתו חייב, דגם הוא מתכפר ביום הכיפורים. אמנם לטעם כדי שלא יזיק הצום אין ענין לחולה (שאוכל ביו"ט) לאכול בערב יו"ט, וכן כתב בהערות למס' יומא ממרן הגר"ש אלישיב שליט"א. ופשוט שאם אוכל פחות מכשיעור פשוט שהוא בכלל המצוה דאכילת עיו"כ (מקראי קודש).

ג. בתשובות רעק"א (סי' ט"ז) נסתפק אם **נשים** חייבות לאכול בערב יום כיפור, דאפשר שהן פטורות כיון דהוי מצות עשה שהזמן גרמא, או דכיון דקרא מפיך ליה בתשעה לחודש בערב ולומר דהוי כאילו התענה תשיעי ועשירי ממילא כל שמחויב לצום בעשירי מחויב לאכול בתשיעי, הניח בצ"ע, וכן נסתפק הרש"ש בסוכה (כח:), והכתב סופר (סי' קיב) כתב דלכאן יהיו חייבות דכיון שהטעם הוא כדי שיוכל להתענות בעשירי א"כ כל שחייב בתענית עשירי חייב באכילת תשיעי. אמנם לפי הטעם של שמחת יו"ט ושמחת מחילת עוונות לכאן יהיו פטורות, וכן כתבו המנחת חינוך (מצוה שיג') והשדי חמד (מערכת יו"ט סי' א' אות ד').

ד. בהעמק שאלה כתב **דאין מברכים** על מצות אכילה בערב יום כיפור משום ד"א שטעם האכילה כדי שיוכל התענות, ואולי יארע לו אונס ולא ישלים תעניתו ונמצאת ברכתו לבטלה. וטעם זה א"ש רק לפי הטעם כדי שיוכל להתענות, משא"כ לטעמים האחרים לא שייך טעם זה.

ה. בספר שבת שבתון (להגר"י זילברשטיין שליט"א סעיף לב) דן במי שאכל בערב יום הכיפורים **כשהיה שוטה** ולא ידע שהיום הוא עירוי"כ האם קיים מצות אכילה בעירוי"כ, או שחייב לאכול שנית לשם מצוה כשישתפה, ותי' דלכאן הדבר תלוי בין הטעמים, דאם הטעם כדי שיהיה לו כח להתענות מסתבר דיצא כיון שבאכילתו יוכל להתענות, אמנם אם הטעם הוא מפני שמחת יו"ט לכאן לא יצא, וכן אם הטעם הוא מצד שמחה בהגיע זמן כפרתו לכאן לא יצא.

ו. מי **שאינו לו די מעות**, ויכול או לקנות סעודה לערב יום כיפור, או לקנות לעצמו ארבעה מינים, איזה מהם קודם, כתב בשו"ת משנה הלכות (חלק ח' סי' רד) שנראה פשוט דאכילת עיו"כ קודם לפי מה שכתב רש"י דהמצוה לאכול כדי שיוכל להתענות היא אכילה היא חלק מן התענית, וע"ד שאמרו כל האוכל ושותה בתשיעי מעלה עליו הכתוב כאילו התענה תשיעי ועשירי. א"כ האכילה היא בכלל וחלק מן הלאו של יו"ט שיש בו כרת.

מקור המצוה

מקור הדין בר"ה ט. [וברכות ח: ויומא פא: ופסחים סח: ועניתם את נפשותיכם בתשעה, וכי בתשעה מתענין והלא בעשירי מתענין, אלא לומר לך כל האוכל ושותה תשיעי מעלה עליו הכתוב כאילו התענה תשיעי ועשירי. ופשוט הפוסקים דהיא מצוה מדרבנן וקרא אסמכתא בעלמא, כ"כ הבי' (תי"ח, ג, ד"ה ויש לדקדק) וכ"פ בשו"ע תק"ע ס"ג.

אך ברמב"ם הל' נדרים פ"ג ה"ט משמע דהוא חיוב מדאורייתא [והובא בשו"ע שם], וכן נקט המג"א תקע סק"ט, וכ"כ הלח"מ בהל' שביתת עשור. והכ"ס מ' בהל' נדרים ביאר כוונת הרמב"ם, דאינו מדאורייתא אלא אסמכתא. וכ"ד המנ"ח (שי"ג) בשי' הרמב"ם.

ולב' השיטות צ"ע שבהל' יום הכפורים לא הזכירו הרמב"ם כלל. ומשו"כ כ' הפרי יצחק (ח סד"ה אלא) והערוה"ש (תרדו), דלשי' הרמב"ם אין מצוה כלל אף מדרבנן. והיא שי' מהריב"ל כמובא בלח"מ בהל' נדרים שם.

החכמת שלמה (תרד ד"ה והנה) ביאר הטעם שלא נכתב בתורה בפירוש לאכול בערב יוה"כ, דכיון שהאכילה היא להראות שאנו בטוחים בו ית' שיזכה אותנו [כתשובת החייט שהביא הטור], ועי"ז זוכים בדין, הרי אם היה חיוב אכילה מהתורה לא היה ניכר בטחוננו כיון שחיבים לאכול, ולכן לא נכתב בתורה [וכן בר"ה] כדי שאנחנו מעצמנו נתעורר לאכול ולשתות ולהראות שאנו בטוחים בו ית'.

"כאילו התענה"

הטור תר"ד פ"י "דהוא כאילו נצטוה להתענות בשניהם", (רא"ש יומא פ"ח כב ועו"ר). ומשמע דאין האכילה עצמה כעינוי. וכ"כ היד אפרים בדעת המג"א דמשו"ה ל"מ לתענית חלום.

אך המאירי כ' שהאכילה עצמה נחשבת כעינוי כיון שאינה מכוונת לעצמה אלא לצורך העינוי. וכע"ז משמע ברש"י דהטעם שתלה שכן האכילה בעינוי עשירי, מפני שהאכילה בתשיעי היא צורך העשירי, וכ"כ הבי' בד' רש"י והרא"ש. ומפ' במהרש"א (פסחים סח:): שכן תלה שכן מצות אכילה בט' במצות עינוי ביה"כ דאכילה צורך מצות עינוי היא שחם הקב"ה על ישראל שיוכלו לסבול העינוי בכח האכילה.

עוד כ' המהרש"א, לפי שמסברא יותר גדול שכן המענה עצמו לשם מצוה ממענג עצמו לשם מצוה... וע"כ תלה כאן אכילת מצוה של עיו"כ שהיא גדולה כעינוי יוה"כ, עי"ש. ועי' צ"ח ברכות ח: דדוחק לומר הכי שאין אותה יודע מתן שכרו של מצוות.

האחרונים הק' אמאי נכתב בתורה בלשון עינוי ולא בלשון אכילה. וכ' הפר"ח ב' תי', האי להגדיל שכרו שהעונג כעינוי [וכמהרש"א הנ"ל]. והב' להיפך, דאפקיה קרא בל' עינוי כדי שלא ליתן שכר עשה גמור אלא שכר מצוה בעלמא. והצל"ח (שם) ביאר בזה דלשון ועניתם בא ללמדנו שיהיה נחשב כתענית ב' ימים רצופים. והערו"ל (ר"ה ט.) כ' דנאמר בלשון עינוי להורות לנו שתכלית מצות האכילה בתשיעי אינו עונג ושמחה כבשבת ויו"ט, אלא התכלית הוא עינוי לתשובה ולכפר, שהאכילה היא עינוי לנשמה.

"כאילו התענה תשיעי ועשירי"

הצל"ח (ברכות ח:): הק' דהלא בעשירי באמת מתענים ואין שייך לומר "כאילו התענה" לגבי יו"כ. וכ' דצ"ל שאף תענית העשירי נחשב ומתעלה יותר, כיון שתענית ביום ב' קשה בכפליים מאשר יום אחד. וכ"כ הפר"ח שנותנים לו שכר כאילו התענה ב' ימים רצופים. ועי' בן יהודע (ברכות) שביאר ד' הצל"ח וחישב דלפי"ז נחשב בעש"ת ל"ב תעניות ועוד תי' הפר"ח דעל אכילה זו יש לו שכר כאילו התענה ב' ימים מלבד שכר תענית יום עשירי. אך בחי' הר"ש גארמיזאן בברכות כ' דדוחק לומר דט' לחוד נחשב כתענית ט' וי'.

ובערוה"ש (תרד, ד) ביאר הטעם שמקבל שכר ונחשב כאילו התענה ב' ימים, משום שהתענית אחר עונג קשה יותר [כדמצינו במש' רפ"ד דתענית, שאנשי משמר לא התענו בא' בשבת כדי שלא יצאו ממנוחה ועונג ליגיעה ותענית]. וכיון שיש מצוה לאכול בעיו"כ וממילא צער התענית קשה יותר נחשב כאילו התענו תשיעי ועשירי. [וכ' דמ"מ הכוחות חזקים יותר לסבול התענית, רק הצער מרובה מההיפוך הפתאומי]. ועי"ע בחכמת שלמה.

אבל הבי"ח כ' דמ"ש כאילו התענה ט' וי' ולא אמר כאילו התענה ט', משום דאז הוה משמע כאילו נצטוו להתענות בט' ולא בי' וא"כ מה לי ט' מה לי י'. ולפי דבריו אין כאן שכר כפול.

ועי' שבלי להקט (שז, בשם אחי רבי בנימין) דכיון שצריך להפסיק האכילה מבעוד יום, אותה שעה קלה [בתשיעי של התוספת] חשיבא לו כתענית שלם, שהיום ה"ט נחלק לשנים. ועי"ז נאמר כאילו התענה גם תשיעי מלבד העשירי.

גדרי המצוה

השאלות (קסז) גרס כל האוכל ושותה בתשעה ומתענה בעשירי מעלה עליו הכתוב כאילו נתענה ט' וי'. ופי' בהעמק שאלה (יב) שאין נחשב איכילת תשיעי למצוה אא"כ מתענה בעשירי, שהרי ע"ז נסמך בתורה. ויש בזה הא דאין מברכים על מצות זו, משום שאינו גמר המצוה עד שיתענה בעשירי.

אכן כ' שם דלרש"י משמע דהאכילה עצמה היא מצוה, ובאמת נראה יתירה מזו דגדר המצוה לרש"י הוא ריבוי אכילה שכ' (ר"ה ט.) ד"כיון דאכילתו עינוי חשיבה, כל דאפיש באכילה ושתיה טפי עדיף". ועי' ב"י (ד"ה ואיכא) דועניתם הוא שצריך להרבות באכילה, והוסיף דזו כוונת רש"י. וכ"מ מדברי הרא"ש (יומא פ"ח כב) דהענין הוא להרבות בסעודה כדאי בחולין פג. וכתובות ה. ובמדרש מעשה בחייט וכו'. וכן בשם ה"ס ב"י (תר"ד) "להרבות בסעודות עייה"כ. ובהמב"ד ד' הבי' מבואר דדוקא כשמרבה באכילה חשיב כאילו התענה, אבל האוכל ואינו מרבה, המתענה עדיף ממנו. ועי' מאמר סק"א.

והחיוב להרבות אינו רק בסעודה אלא המצוה באכילה כל היום, שכ' המג"א שצריך למעט מלימודו כדי לאכול, עפ"י ברכות ח: דאינו זמן להשלים פרשיותיו, והרי דכל מה שאוכל הוי מצוה. וכן הוכיח במו"ז (א.ג.) דודאי בשביל אכילה אחת א"צ למעט מלימודו.

דעת החת"ס (קכז) באיסור אכילה דיו"כ דבעי הנאת מעיו, כיון דלא כתיב לשון אכילה, וכ"כ באגלי טל (טוחן סב). [וכ' האג"ט והכת"ס (או"ח קיז) והאחיעזר (ח"ג סא) דמ"מ צריך גם הנאת גרון דבעי אכילה שחייבים עליה בכ"מ. אכן בחת"ס ל"מ הכין]. ולפי"ז במצות אכילה בעיוה"כ ג"כ בעי הנאת מעיו שהרי ילפינן מעינוי. וא"כ לא מקיים במציאת דבר מאכל וכדו' דאיכא רק הנאת גרונו.

ובשיעור האכילה כ' המנ"ח (שי"ג) דצריך שיעור ככותבת [כב' זיתים] בכדי לשון אכילת פרס, דבכה"ג לא הוי עינוי ביה"כ. אך דעת המנחת פתים (תרד) והכת"ס (קיד) דסגי בכזית, ועי' שד"ח (ח"ט עמ' 117). האי"א הביא שכ' המקובלים שצריך בעיו"כ שיעור אכילה של ב' ימים. אך כתב דהכונה שיאכל קצת יותר מאכילתו ביום אחד, דמקצת היום ככולו וחשיב כב'. ובמו"ז (א.ג.) כ' דמה"ט נוהגים לאכול ב' סעודות גדולות.

טעם המצוה

רש"י ביומא פא: כ' דהכי משמע קרא ועניתם בתשעה כלומר התקן עצמך בתשעה [כדי] שתוכל להתענות בעשרה. וכע"ז ברא"ש (כב) שהיא הכנה להתחזק באכילה ושתיה כדי שיוכלו להתענות למחר, וכ"כ הריטב"א בר"ה כדי שיוכל להתענות יפה ולא יבא לידי דחיית ענוי יוה"כ. ועי' מהרש"א בפסחים (לעיל).

רבינו יונה (ש"ד ח) כ' טעם א' להראות שמחתו בהגיע זמן כפרתו. וכ"כ הבי"י להראות שנוח ומקובל עליו יוה"כ ושמח לקראתו. ועי' בסדה"י שכל האוכל ושותה בו ומרבה לשמוח ה"ז משובח.

עוד כ' בשע"ת דהוא כסעודת יו"ט לשמחת המצוה, והיינו דזו סעודת יוה"כ, רק שהוקדמה. וכ"מ ברש"י כתובות סג. לא מר איפסיק - לא אכלו סעודת יום הכפורים שמפסיקין בה אכילה להתענות. ועי' בריטב"א שם שכ' ב"י יונה כדי להראות שקדוש היום לא לקינו וראוי לאכול בו ממתקים כמו בר"ה וכו', ולכאז' דכוונתו לטעם זה. דהיינו סעודת היום. וכ"כ הבי"י דהוא מדין סעודת יו"ט לכבד את יוה"כ במאכל ומשתה. ועי' ישועות יעקב תרחב, שצריך לאכול בשר בהמה דאין שמחה אלא בבשר, ומבואר דאיכא דין שמחה כסעודת יו"ט.

הטעם הג' בשע"ת למען נחזק להרבות תפלה ותחנונים ובתשובה. בטור (תר"ד) מבואר [עפ"י המדרש במעשה בחייט] שהוא להראות בטחוננו בו ית' שיזכה אותנו.

השבלי להקט (שז, ומובא בא"ר) כ' דהוא מפני שע"י שאוכל יפה בעיו"כ קשה לו עינויו יותר ביה"כ. וכ"כ הצרור החיים (דרך ה" א, מובא בקש"ק ר"ה) דזהו פשט הכתוב, ועניתם את נפשותיכם ע"י האכילה בט' שע"ז ליום מחרת יותר מעונה. ועי' אשל אברהם דע"י השינוי ווסת מעונג לעינוי, העינוי מתקבל ביותר לרצון להשי"ת. וכע"ז כ' המהרי"ט (ח"ב או"ח ח' סוד"ה היסורין) לפי שכבר מתענים ברוב עשי"ת והגוף התרגל, צריך לאכול ולשבוע בט' כדי שירגיש בעינוי.

הפרישה (תרד, ב) פ"י שיהא ניכר ציווי הש"י להתענות ביום העשירי, ואם יתענה ג"כ בט' לא יהא ניכר קדושת יוה"כ, עי"ש. ועי' מהר"ל (ח"א ר"ה) דנראה דג"כ הלך בדרך זו.

הערו"ל בר"ה ט. ביאר דהאכילה בט' היא עינוי לנשמה, וכבר כתב כן השל"ה (ווי העמודים פכ"א) עפ"י הזוהר דנפשותיכם הוא ב' נפשות וצריך לענות את שתיהן את הנשמה בט' ואת הגוף ב"י.

במדרשים וזמנים (ח"א ג) חידש שגדר העינוי אינו לענות ולסגף את נפשו אלא הוא שביטה מאכילה ושתיה [כמדוק ברמב"ם] להדמות למלאכים, ולכן נצטוו לאכול הרבה שלא נרגיש צער הצום. [אכן הוא רק לשי' הרמב"ם, אבל ברש"י משמע דתכלית הצום היא סיגוף, עיי' שבת קטו. לענין קניבת ירק.]

תגובות לגליון ראש השנה

בגדר צדיק גמור

מש"כ בענין הברכה "שתכתב ותחתם בספרן של צדיקים גמורים", עפ"י התוס' בקידושין דצדיק גמור יתכן אף שיש לו מיעוט עוונות. חשוב לציין ליסוד שכי הסבא מקלם (חור"מ ח"א ק"ח) שהק' דהרי אף מי שאינו מקיים דבר מדרבנן נקרא רשע, והיאך יקרא צדיק במיעוט עוונות, וחדש שצדיק ורשע קאי על מצבו בגדר התשובה, שאם נראה עליו בשמים שיותר הוא עומד לשוב מדרכו הרעה הר"ז צדיק ונכתב לאלתר לחיים. ז"א דאיה"נ שנקרא צדיק אף שיש לו עוונות אבל אינו מפני רוב זכויותיו אלא מצד שהוא קרוב לתשובה. [ועי' מאמרי ימי הרצון עמ' רכו, שהביא ראייה ליסוד זה, וביאר את ענין הבינונים לפי"ז].

ב. ש. ה.

בנוסח מלבד עולת התמיד

בהערה בענין נוסח "מלבד עולת התמיד" שהוא לכאוי מיותר, אחרי שאמרו "ושני תמידים כהלכתם". והובא בשם הלב אליהו זצ"ל להוסיף "כאמור מלבד עולת התמיד", והיינו דמוסב על הפס' בפר פנחס שם (טו, ו) מלבד עולת וכו'. יעוי' בסידור היעב"ץ שמיישב את הנוסחה הרגילה דהמלבד קאי על המנחות שלא מובאים. ויש להתפלא טובא על ישוב זה דהא גם בשאר המועדות אמרין ושני תמידים כהלכתם ואין מוסיפין על כך ומנחתם ומסתמא כי "כהלכתם" כולל הכל ומדוע משונים ימים נוראים שצריך לציין שוב את המנחות וצ"ע.

וקיבל הכותב בזה את תגובתו של הגאון המדקדק רבי דוד יצחקי שליט"א מב"ב, כדלהלן: "כאמור" הוא נוסח חדש יחסית, לא יותר ממאה שנה, ומובא באישי ה' בלוח ובאדרת, ועיין בשע"ת סי' תרכ"א ס"ד ולבוש ויד אפרים סי' תקצ"א ס"ב. וכן בסדור עבודת ישראל ורבי שבתי סופר ומחזור דניאל גולדשמידט ע"פ כתיב יד ודפוסים ישנים בכל הנוסחאות המוזכרות שם ובסדור "אזור אליהו". ומסקנת ע"פ הג"ל בנוסח המשמית "ושני תמידים כהלכתם" - דהוא נוסח קדמוני מקובל.

א. ג.

בנוסח מלוך על כל העולם כולו

בפירוש התפילות הרבנו יהודה בר"ר יקר כ"ר יר"ל מלוך על כל העולם שכולו מלא מכבודך, דכתיב מלא כל הארץ כבודו. ותיבת "כולו" אין לפרש דקאי למעלה לומר על כל העולם כולו, שהרי כבר אמר כל העולם, ולמה אמר כולו אחר כך, אלא הוא כמו שביארנו".

נ. ש.

אכילת אתרוג

בענין אכילת אתרוג שהסתפקו בזה אם לאוכלו במקום תפוח, יש לציין שהטור בס"י תקפג גרס בגמ' יהא איניש רגיל למיכל בריש שתא אתרוגא קרא וכו' ועי' ב"י. והשדי חמד (ח"ט מע"ה ח"ה ז) הביא טעם עפ"י הגמ' בברכות שהרואה אתרוג בחלום התור הוא לפני קונו ולכן סימנא מילתא לאוכלו ולומר יה"ר שנהיה הדורים במצוות. ועיי"ש עוד מנהגים בזה.

ב. ש. ה.

תיקון טעות

בענין יום זכרון תרועה, נכתב שומן הראוי שלכהפ"ח בכל קהילה וקהילה יאמרו הש"ץ והציבור באותו נוסח, כדי שלא יאחזקו לא לתגודדו, צ"ל: שיאמרו כל השליחי ציבור באותו נוסח.

תענית ג' ימים רצופים

הרב יצחק לויין

הגאון ר' ראובן מרגליות כתב, ששמע מפה קדשו של הגאון ר' יצחק שמלקיש זצ"ל אבד"ק לבוב, בעל מחבר שו"ת בית יצחק, שבימי חרפו היה מתענה יום שלפני ערב יום הכיפורים, כדי שיחשב לו כתענית ג' ימים רצופים, אחרי שאכילתו בערב יום הכיפורים נחשב כתענית, ואחריו יום הכפורים. [כן כתב בספרו "מקור חסד" על ספר חסידים (סי' קסז אות י' בביאור) במהדורה ישנה. במהדורה המצויה לפנינו לא הובא ענין זה, רק כתוב (בסי' קסז ס"ק יב) כעיי"ז מספר אורח לחיים מהרה"ק ר' אברהם חיים מזלוטשוב בפי' אמור (ג): ששמע מהרב בוצינא קדישא מוה"ר דוב בער זצלה"ה שיש להתענות יום אחד לפני עיי"כ ולא יאכל בלילה רק למחרת ביום בעי"כ ולא תחשב לו כמו הפסקה של ג' ימים ע"ש].

ויש להעיר ע"ז, דהנה במ"ב (תרג' סק"א) פירש מש"א חז"ל (ברכות ח:) שכל האוכל ושותה בתשיעי מעה"כ כאילו התענה תשיעי ועשירי, מפני שרצה הקב"ה ליתן שכר גדול בעד האכילה כאלו התענו, דאילו היה כתוב "בתשעה לחודש תאכלו" לא היה לנו שכר אלא כמקיים מצוות על ידי אכילה שהיא מצוה קלה, ולכן שינה הכתוב וכתב מצות אכילה בלשון תענית שיהיה נחשב אכילה זו לפני הקב"ה כאלו היה תענית כדי ליתן שכר כמקיים מצוה בצער עינוי. ולפי"ז אינו מבואר כלל שנחשב כאילו התענה כל היום, אלא רק שעל מצות האכילה עצמה מקבל שכר גדול. אך יתכן שפירוש המ"ב הוא רק בדעת איזה ראשונים (עיין בטור ב"ר יוב"ח).

לכבוד סוכות יצא בס"ד

גליון עומקא דפרשה מורחב

על עניני חג הסוכות

תאריך אחרון למסירה: יום שלישי י"א תשרי בשעה 1:00 בצהריים. יתקבל חומר רק בדיסק או בדוא"ל.

לקביעת חברותא

9141217

24 שעות ביממה

דרושים לחברותא

נושא	זמן	מקום הלימוד
קידושין	9:00-1:00	פתוח
בבא בתרא - עיון	9:00-1:00	עדיף גב' דרומית
בבא בתרא הספק	11:30-1:00	חברון
הספק	9:00-1:00	ברכפלד
דף יומי	שעה וחצי לפני הנץ	פתוח
אור"ח - וחזרת ערבות	9:00-1:00	זכרון משה
מועד	3:30-6:30	קמ"ח
דף יומי	6:00-7:00	פתוח
סוכה	4:00-7:00	פתוח
מנחות	4:00-7:00	פתוח
גמ'	4:00-7:00	ברכפלד
בבא קמא	5:00-7:00	גב' צפונית
גמ'	5:00-6:00	אזור זכרון משה
מועד	4:00-7:00	זכרון משה
דף יומי	7:00-9:00	פתוח
האיש מקדש - מ"ב	7:00-11:00	גב' צפונית
כתובות	9:00-11:00	גב' צפונית
דף יומי	9:00-11:00	בית תפילה
גמ'	10:00-11:00	בית תפילה

נושאי הפרשיות הקרובות

סוכות - עניני חג הסוכות בראשית - מצות האמונה נה - שאלת גשמים

ד"ת מתאימים [עד 700 מילים] אפשר להניח בצירוף שם מלא וטל', בתוכנית "עומקא דפרשה" בפתח אוצה"ס בית יוסף רח' שדי חמד. או לשלוח בדוא"ל הנ"ל. חומר יתקבל בכל שבוע עד יום שלישי בערב [ד"ת בכת"י עד יום א']. אין המערכת אחראית להחזיר כתבים או דיסקים.

הערות והארות לחידו"ת שבגליון ניתן לשלוח לדוא"ל: gal200@neto.bezeqint.net או בתיבת "עומקא דפרשה". המערכת מתייחסת לתגובות רק תחת שם מלא. (בפרסום התגובה אפשר להשתמש בר"ח).

גליון זה נתרם בהשתתפות החפ"ץ בעילום שמו להצלחתו ולהצלחת ב"ב יישר כוחו וחילו

גליון זה הופק ע"י עיריית מודיעין עילית